

VERİ MADENCİLİĞİ

Metin Madenciliği

Yrd. Doç. Dr. Şule Gündüz Öğüdücü
<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

1

Konular

- Metin madenciliği & Bilgi erişim sistemleri
- Dizinleme
- Metin ön işleme
- İçerik tabanlı sıralama
- Olasılıklı bilgi erişim sistemleri
- Gizli anlamsal inceleme
- Terim sayısını azaltma

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

2

Metin için Veri Madenciliği

- Metin madenciliği: Veri madenciliği teknikleri ile yazılı belgeler arasındaki (içindeki) ilişkileri, örüntüleri bulmak.
 - doğal dilde yazılmış metinler
 - Aynı konudaki belgeleri bulmak
 - Birbiriyle ilişkili belgeleri bulmak
 - Bulunan belgeleri sıralamak
- Bilgi elde etme sistemleri birleştirilebilir
 - Ortak ön işleme işlemleri: doğal dil işleme yöntemleri ile
 - bilgi elde etme sistemleri metin madenciliği sonuçlarını değerlendirmeli, yorumlamalı

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

3

Metin Madenciliğinde Sorunlar

- Metin yapısal değil
 - Sorgulama sonucuyla ilintili metinleri bulmak zor
 - Önemsiz veri (sözcük) çok fazla
- Hatalar var
 - Metin içinde hatalar var
 - Kavram oluşturmak zor: eş anlamlı, eşsesli, üst grup
 - Anlam çıkarmak zor: X'in iyi bir bilgisayar olduğunu düşünüyorum - X'in iyi bir bilgisayar olduğundan şüpheliyim
- Sonuç
 - Belgeler arasındaki ilişkilendirme hatalı

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

4

Metin Madenciliği Araçları

- Ticari ürünler
 - <http://www.clearforest.com/>
 - http://www.trl.ibm.com/projects/textmining/takmi/takmi_e.htm
 - <http://www.megaputer.com/>
- Metin inceleme
 - <http://www.textanalysis.info/>
- Problem
 - Dile özel çözümler
 - Sonuçlar yetersiz

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

5

Metin Veritabanları & Bilgi Erişim Sistemleri

- Metin Veritabanları (belge veritabanları)
 - Farklı kaynaklardan dokümanlar: haber, makale, kitap, elektronik kütüphane, elektronik posta, web sayfaları..
 - Veri genelde yapısal değil
 - Bilgi erişim sistemleri büyük miktardaki veri üzerinde başarılı değil
- Bilgi Erişim (Information Retrieval) Sistemleri
 - Veritabanları ile birlikte gelişmiş bir araştırma alanı
 - Bilgi belgeler şeklinde yer alıyor

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

6

Bilgi Erişim Sistemi

- Kullanıcının ilgi alanına ve isteğine en uygun belgeleri bulma
 - Kullanıcın girdiği bir sorgulamaya göre
 - Kullanıcının ziyaret ettiği sayfalara göre
- İnternet ortamında web sayfalarının içeriğinin incelenmesini gerektirir
- Bilgi erişim yönteminde problemler
 - Büyük bir belgeler kümesindeki belgeleri işaretleme
 - erişimin kolay olması için
 - Seçilen belgelerin sıralanması
 - Belgelerin sınıflandırılması: veri madenciliği yöntemleri kullanılabilir

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

7

Konular

- Metin madenciliği & Bilgi erişim sistemleri
- **Dizinleme**
- Metin ön işleme
- İçerik tabanlı sıralama
- Olasılıklı bilgi erişim sistemleri
- Gizli anlamsal inceleme
- Terim sayısını azaltma

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

8

Dizin Oluşturma

- Ters dizin
 - Belgelerden oluşan veri kümesinde her sözcüğün hangi belgelerde görüldüğü işaretlenir
 - Büyük veri kümeleri için etkili
- Terim ω
 - sözcükler veya ifadeler
- Sözcük dağarcığı V
 - Terimlerden oluşan küme

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

9

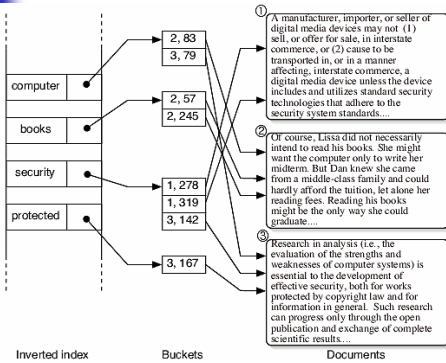
Ters Dizin

- Sözlük
 - her anahtar bir terim $\omega \in V$
 - anahtara ait veriler zincir (atama listesi) $b(\omega)$: ω teriminin, belgeler kümesinde her görüldüğü yeri işaret eden işaretçiler listesi
 - belge kimlik numarası (DID): belgenin küme içinde kaçınıcı sırada yer aldığı
 - terimin her görüldüğü yer için ayrı bir işaretçi
 - DID
 - Terimin belge içindeki konumu

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

10

Ters Dizin

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

11

Ters Dizin Oluşturma

- Belgeler ayrıştırılır
- Terimler bulunur ω ,
 - Eğer ω_i dizinde yer almıyorsa eklenir
- Terimin bulunduğu yer zincire eklenir
- Ters dizin boyutu $= \Omega(|V|)$
- Hash tablosu kullanarak gerçekleştirilir
 - Zincirler bellekte
 - Zincirler diskte
 - Diske erişim süresinden dolayı elverişsiz
 - Özel ikincil depolama yapıları kullanılması gerekir

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

12

Zincirlerin Sıkıştırılması

- Zincir için gerekli saklama alanını azaltma
 - her terim için zincir DID'ye göre sıralanır
 - DID'ler arasındaki fark saklanır
- Bellek kullanımı önemli ölçüde azalır
 - Belgeler kümesinde sık yer alan terimlerin DID'leri arasında fark da azdır
 - Küçük sayılar kodlanarak bellekte daha az yer kaplarlar
- Örnek
 - DID listesi: (14, 22, 38, 42, 66, 122, 131, 226)
 - DID'ler arasındaki fark listesi: (14, 8, 16, 4, 24, 56, 9, 95)

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

13

Ters Dizin ile Arama

- Bir belgeler kümesi için oluşturulmuş ters dizinde bir terimi ω bulmak için
 - ters dizinde ω terimine ait zincir $b(\omega)$ bulunur
 - zincir taranarak terimin bulunduğu yerlerin listesi elde edilir
- Bir belgeler kümesi için oluşturulmuş ters dizinde k adet terim bulmak için
 - k adet liste oluşturulur
 - küme işlemleri ile listeler birleştirilir

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

14

Konular

- Metin madenciliği & Bilgi erişim sistemleri
- Dizinleme
- Metin ön işleme
- İçerik tabanlı sıralama
- Olasılıklı bilgi erişim sistemleri
- Gizli anlamsal inceleme
- Terim sayısını azaltma

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

15

Metin Ön İşleme

- Belgeler için dizin oluşturmada önce ön işleme işlemleri
 - İşaretleme
 - Metin içindeki terimleri ayıklama
 - HTML etiketlerinden arındırma
 - Farklı terimleri belirleme
 - Kök bulma: Aynı kökten gelen farklı ek almış sözcüklerin köklerini bulma
 - Sık geçen sözcükleri ayıklama: bağlaçlar, edatlar
 - Terim sayısında %20-30 oranında azalma

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

16

Kök Bulma

- Sözcüklerin biçimbirimsel çözümlemesini yaparak terimleri elde etmek
 - Örnek: İçinde *balıkçılık* sözcüğü geçen bir sorgulama için, içinde *balık* ve *balıkçı* geçen belgelerin bulunması
- İngilizce için kök bulma: Porter Stemming Algorithm
 - <http://www.tartarus.org/~martin/PorterStemmer/>
- Türkçe için kök bulma: Zemberek projesi
 - <https://zemberek.dev.java.net/>

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

17

Konular

- Metin madenciliği & Bilgi erişim sistemleri
- Dizinleme
- Metin ön işleme
- İçerik tabanlı sıralama
- Olasılıklı bilgi erişim sistemleri
- Gizli anlamsal inceleme
- Terim sayısını azaltma

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

18

Sorgulama Sonuçlarını Sıralama

- Sorgulama içinde geçen terimlerin yer aldığı belgelerin sayısı çok fazla
 - data mining* için Google arama motorunda dönen sonuç: 68.400.000
- kullanıcı ancak küçük bir kısmını inceleyebilir
 - sorgulama sonuçlarını sıralamak gerekir
 - sorgulamayla daha ilgili olan sonuçların başlarda yer alması

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

19

Vektör Uzayı Modeli

- Belgeler çok boyutlu vektör uzayında temsil edilir
- Belgeler terim vektörleri biçiminde
 $d = (\omega(1), \omega(2), \omega(3), \dots, \omega(|d|))$
- Belgeler kümesindeki ayırık terim sayısı vektör uzayının boyutunu belirler

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

20

Örnek

belge	metin	terimler
d_1	web web graph	web graph
d_2	graph web net graph net	graph web net
d_3	page web complex	page web complex

- Belgelerin boolean modeline göre temsil edilmesi:

$V = [\text{web, graph, net, page, complex}]$

$V1 = [1 \ 1 \ 0 \ 0 \ 0]$

$V2 = [1 \ 1 \ 1 \ 0 \ 0]$

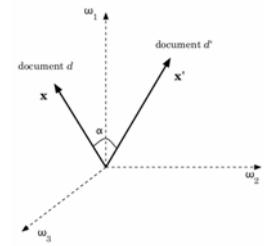
$V3 = [1 \ 0 \ 0 \ 1 \ 1]$

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

21

Vektör Uzayı Modeli

- x, x' : belge vektörleri
- $\omega_1, \omega_2, \omega_3$: terimler
- Vektör uzayında belgelerin gösterilimi seyrek: $|V| \gg |d|$

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

22

Terim Sıklığı (TF)

- Bir belge içinde, diğer terimlere göre daha sık yer alan bir terimin önemi de daha fazladır
- n_{ij} : ω_j teriminin d_i belgesinde yer alma sayısı
- Terim sıklığı (term frequency):

$$TF_{ij} = \frac{n_{ij}}{|d_i|}$$

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

23

Devrik Belge Sıklığı (IDF)

- Belgeler kümesinde daha az sayıda belgede görülen bir terimin ayırt edici özelliği daha fazladır
- n_j : belge sıklığı (document frequency: df) - ω_j teriminin geçtiği belge sayısı
- n : belgeler kümesindeki belge sayısı
- ω_j teriminin devrik belge sıklığı (Inverse Document Frequency):

$$IDF_j = \log \frac{n}{n_j}$$

- Belge sıklığı (df) arttıkça, devrik belge sıklığı (idf) azalır

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

24

Tam Ağırlıklandırma (TF-IDF)

- Bir belgede çok bulunan ancak diğer belgelerde daha az görülen bir terimin ağırlığı daha fazla
- ω_j teriminin d_i belgesindeki TF-IDF ağırlığı:

$$x_{ij} = TF_{ij} \times IDF_j$$

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

25

Belgeler Arası Benzerlik

- Sorgulama ile her bir belge arasındaki benzerlik hesaplanıp, benzerlik sonucuna göre sıralanır
- Herhangi iki belge arasındaki benzerlik $s(d, d') \in R$
- Vektör uzayı modelinde kosinüs benzerliği belgeler arası benzerliği hesaplamak için kullanılabilir

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

26

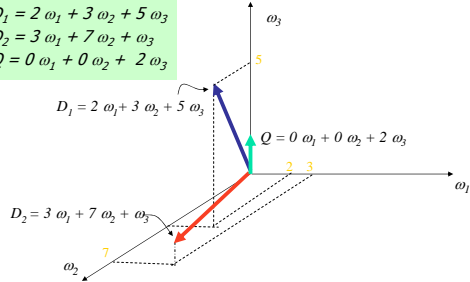
Grafik Gösterim

- Örnek:

$$D_1 = 2 \omega_1 + 3 \omega_2 + 5 \omega_3$$

$$D_2 = 3 \omega_1 + 7 \omega_2 + \omega_3$$

$$Q = 0 \omega_1 + 0 \omega_2 + 2 \omega_3$$

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

27

Kosinüs Benzerliği

- İki vektör arasındaki açının kosinüsü $\cos(d_1, d_2) = d_1 \bullet d_2 / ||d_1|| ||d_2||$
- $d_1 \bullet d_2$: iki dokümanın vektör çarpımı
- $||d_i||$: d_i dokümanın uzunluğu

- Örnek

$$d_1 = 3 \ 2 \ 0 \ 5 \ 0 \ 0 \ 0 \ 2 \ 0 \ 0$$

$$d_2 = 1 \ 0 \ 0 \ 0 \ 0 \ 0 \ 0 \ 1 \ 0 \ 2$$

$$d_1 \bullet d_2 = 3*1 + 2*0 + 0*0 + 5*0 + 0*0 + 0*0 + 0*0 + 2*1 + 0*0 + 0*2 = 5$$

$$||d_1|| = (3^2 + 2^2 + 0^2 + 5^2 + 0^2 + 0^2 + 0^2 + 2^2 + 0^2 + 0^2)^{0.5} = (42)^{0.5} = 6.481$$

$$||d_2|| = (1^2 + 0^2 + 0^2 + 0^2 + 0^2 + 0^2 + 0^2 + 1^2 + 0^2 + 2^2)^{0.5} = (6)^{0.5} = 2.245$$

$$\cos(d_1, d_2) = .3150$$

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

28

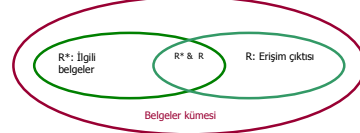
Sonuçların Değerlendirilmesi

- Belgeler kümesindeki belgelerin vektör uzayı modeli bulunur
- Kullanıcı sorgusu Q için vektör uzayı modeli bulunur
- Belgeler kümesindeki her belge için sorgulama ile olan benzerliği hesaplanır $s(d, Q)$, $i=1,2,\dots,n$
- En fazla benzerlik değerine sahip olan belgeler kümesi R erişim çıktısı olarak belirlenir
- Belgeler kümesinde sorgulama ile ilgili belgeler kümesi R^* ve R karşılaştırılır.

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

29

Sonuçların Değerlendirilmesi

- Duyarlılık (Precision): Erişim çıktısındaki ilgili belge sayısının erişim çıktısındaki belge sayısına oranı

$$precision = \frac{|R^* \cap R|}{|R|}$$

- Anma (Recall): Erişim çıktısındaki ilgili belge sayısının belgeler kümesinde ilgili belgeler sayısına oranı

$$recall = \frac{|R^* \cap R|}{|R^*|}$$

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

30

Konular

- Metin madenciliği & Bilgi erişim sistemleri
- Dizinleme
- Metin ön işleme
- İçerik tabanlı sıralama
- **Olasılıklı bilgi erişim sistemleri**
- Gizli anlamsal inceleme
- Terim sayısını azaltma

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

31

Olasılıklı Bilgi Erişim Sistemleri

- Temel varsayım: Kullanıcının sorgulamasına göre sadece ilgili belgelerden oluşan bir belgeler kümesi var (ideal durum)
- Probabilistic Ranking Principle (PRP) (Robertson, 1977)
 - Belgelerin kullanıcının sorgulamasına ilgili olma olasılığına göre sıralanması
 - Olasılıklar eldeki veriye göre mümkün olan en doğru şekilde hesaplanır
 - Eldeki veri ile gerçeklenebilecek en iyi sistem

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

32

Olasılıklı Bilgi Erişim Sistemleri

- Sorgu terimlerinin bir belgede bulunabilme olasılığı $P(R | d, q)$
- Belgeler olasılıklara azalacak şekilde sıralanır

$$P(R | d, q) \geq P(R | d', q)$$

d' : erişim çıktısında yer alamayan belge

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

33

Konular

- Metin madenciliği & Bilgi erişim sistemleri
- Dizinleme
- Metin ön işleme
- İçerik tabanlı sıralama
- Olasılıklı bilgi erişim sistemleri
- **Gizli anlamsal inceleme**
- Terim sayısını azaltma

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

34

Gizli Anlamsal İnceleme

- Latent Semantic Analysis
- Vektör uzayı modeli sorgulama içinde geçen terimler belge içinde de yer alıyorsa iyi sonuç veriyor
- Doğal dilin zenginliği nedeniyle sorunlar
 - Kullanıcı sorgulamalarında genelde kavramlar yer alıyor
 - eş anlamlı sözcükler: hediye – armağan
 - anma değerini etkiliyor
 - eş sesli sözcükler: çay
 - kesinlik değerini etkiliyor

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

35

Latent Semantic Indexing (LSI)

- Lineer cebirdeki tekil değer ayrışımı (singular value decomposition, SVD) yöntemi kullanılır
 - Veri içindeki gizli yapıyı bulmayı hedefler
 - Sözcükler ve kavramlar arasındaki önemli ilişkileri bulmayı hedefler
- D : terim – belge matrisi $D = [d_1 \dots d_n]^T$
 - her satır belgelerin vektör uzayı modelindeki gösterilimi
 - her kolon terimin belgede yer alma sayısı
- D matrisinin tekil değer ayrışım matrisi Σ hesaplanır
$$D = U \Sigma V^T$$
- Tekil değer ayrışım matrisindeki en büyük K değer dışındakiler sıfırlanır $\hat{\Sigma}$
- D terim belge matrisi yeniden oluşturulur $\hat{D} = U \hat{\Sigma} V^T$

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

36

Konular

- Metin madenciliği & Bilgi erişim sistemleri
- Dizinleme
- Metin ön işleme
- İçerik tabanlı sıralama
- Olasılıklı bilgi erişim sistemleri
- Gizli anlamsal inceleme
- Terim sayısını azaltma

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

37

Nitelik Seçme

- Nitelik -> terim
- Belgeler kümesindeki tüm belgelerdeki ayrık terim sayısı çok fazla
 - belgeler arasında ayıricılık sağlamayan terimler
 - model öğrenme sırasında zaman karmaşıklığı artıyor

<http://www3.itu.edu.tr/~sgunduz/courses/verimaden/>

38